

İnsan Doğası, Eğitim ve Kültür

Mortimer Adler¹

Çeviren

Görkem Birinci²

Nevşehir Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü

¹ Özgün Metin: 1989. Human nature, nurture and culture. *Aspen Quarterly* 1 (1).

² gorkem@nevsehir.edu.tr

İnsan Türünün Doğası ve Diğer Hayvan Türlerinden Farkı

1 Temmuz 1950 yılında Aspen İnsani Çalışmalar Enstitüsü'nün açılışında ilk resmi dersimi vermişim. Dersin başlığı bu açılış için uygun olduğunu düşündüğüm “İnsanın Doğası” idi. 40 yıl sonra bugün insan doğası, eğitim ve kültür üzerine görüşlerimi yeniden özetlemeye çalışacağım.

Konu birbiriyle ilgili üç bölüme ayrılıyor: İlk bölüm, insan ırkının kendine özgü doğasının birliği ve onun canlı organizmalar dünyasındaki yeri. İkinci bölüm, insan dünyasındaki –insan bireyleri ve insan grupları arasındaki– kökeni bakımından doğal olmayan, ama eğitimsel olan –tüm insanlar arasındaki doğal benzerliği ve özellikle de insan aklının doğal benzerliğini gizleyen– farklılıklar. Üçüncü ve son bölüm ise, kültürel çoğulculuk ve kültürel birlik hakkında olacak.

Konuşmama yirminci yüzyılın sosyal bilimcileri ve aynı yüzyılda Fransa’da ortaya çıkan varoluşçu felsefe tarafından yapılan önemli bir yanlışla ilişkin fikrimi belirterek başlamalıyım. Bu yanlış, insanın zoolojik taksonomide –hayvanların kendi türsel ve özgün doğalarına göre sınıflandırılmasında– bulunan özgün doğalarla karşılaştırılabilir bir doğaya sahip olmadığı düşüncesidir. Varoluşçulara göre, insan bir varoluşa sahiptir; öze değil: Her insan kendi özünü kendisi yaratır. Sosyal bilimcilere göre ise, insan grupları arasındaki –ırksal, etnik ya da kültürel– farklılıklar birincildir; tüm insanların paylaştığı müşterek bir insan doğası yoktur. Fransız varoluşçu Merleau-Ponty bu yanlış “bir doğaya sahip olmaması insanın doğasıdır” sözüyle özetler.

Bu büyük yanlışın nasıl yapıldığını açıklamadan önce dikkatinizi bu yanlışın kimi ciddi sonuçlarına çekmeme izin verin. Ahlak felsefesi sağlam olgusal bir temele sahip olursa bu temel insan doğasına ilişkin olgularda bulunacaktır; başka bir yerde değil. Sadece insan doğasının aynılığı, her zaman ve her yerde, –Homo Sapiens’in 45000 yıl önce ortaya çıkışından bu yana– evrensel olarak kabul edilmesi gereken ahlaksal değerler bütünü için bir temel sağlayabilir. İnsan grupları arasında ya da aynı insan grubu içinde dolaşırken kolayca edinebileceğimiz yanlış bir ahlaksal değerler çoğulculuğu nosyonunu sadece bu temel düzeltebilir. Eğer evrensel bir etik için insan doğasındaki bu temel reddedilecek olursa, tek alternatif Immanuel Kant’ın –insan yaşamının olgularını göz önünde bulundurmadan ilerleyen ve aslında katı değil, esnek bir tarzda uygulanması gereken ahlaksal buyruklarla ilgili çeşitli durumları dikkate almayan– aşırı rasyonalizminde bulunacaktır.

Şimdi, insan doğasının bu yersiz reddinin açıklamasına dönüyorum. Bu yaklaşım bir yandan tüm insanların –kemik sayısı, diş sayısı, kan türü, kromozom sayısı, doğum periyodu ve benzeri– belli ortak anatomik ve fizyolojik özelliklere sahip olduğunu kabul etmekte, öte yandan tüm insanların psikolojik benzerliğini –insan aklının ve onun davranışsal benzerliğini– reddetmektedir. Bu hata nasıl gerçekleşti?

Diğer hayvan türlerini düşünün. Eğer her bir hayvan türünü mümkün olduğunca dikkatli bir şekilde inceleyecek olursanız, kendi doğal habitatlarında yaşayan aynı türün üyelerinin davranış bakımından önemli derecede benzerlik gösterdiğini görürsünüz. İncelediğiniz bireyler arasında büyüklük, ağırlık, şekil ve renk bakımından farklılıklar bulabilirsiniz. Hatta zaman zaman o türün normal davranışı olduğu açık olan davranışlardan kimi

davranışsal sapmalar da bulabilirsiniz. Fakat genellikle, incelediğiniz toplulukta egemen olan benzerlikler gözünüzden kaçmaz.

Türün tüm üyelerinin baskın benzerliği, bulduğunuz –pek çoğu biraz farklı çevresel koşulların ürünü olarak açıklanabilecek– görelî önemsiz farklılıkları gözden kaçırmanıza yol açacaktır. Bu baskın benzerlik söz konusu türün doğasını oluşturur.

Şimdi insan türünü düşünün. İnsan yerkürede ikamet eder. Bütün üyeleri tüm yarımkürelerde ve bölgelerde, çok farklı çevresel koşullar altında yaşar. Nerede olursa olsun tüm insan topluluklarını ziyaret etmeye zaman ayırdığınızı farz edelim. Bu ziyaretin nedensel bir ziyaret olmadığını ve bu toplulukların her biriyle bir süre yaşadığınızı ve onları yakından incelediğinizi varsayalım. Öteki hayvan türlerine ait olan toplulukların incelemesinden edindiğiniz izlenimin çok karşıtı bir izlenimle ayrılırsınız. Hayvan türlerine ilişkin incelemenizde türün üyeleri arasında egemen olan baskın benzerlikler gözünüzden kaçmıyordu. Oysa insan toplulukları incelemenizde davranışsal farklılıkların benzerliklerden daha baskın olduğunu göreceksiniz.

Elbette ki insan, diğer hayvanlar gibi yemeli, içmeli ve uyumludur. Bütün insanlar belli ortak biyolojik özelliklere sahiptir. Şüphesiz ki, insanlar hayvanların doğasına sahiptir. Fakat insanların ayırt edici davranışsal özellikleri söz konusu olduğunda bir insan topluluğu diğerinden nasıl da farklı olacaktır. Konuşukları dil farklı olacaktır ve karşılaştığınız çok sayıda farklı dilin doğru bir açıklamasını yapmakta zorluk yaşayacaksınız. Giyimlerinde, süslemelerinde, mutfaklarında, geleneklerinde ve adetlerinde, aile örgütlenmelerinde, toplumsal kurumlarında, inançlarında, davranış ilkelerinde, düşünce tarzlarında, yol açtıkları yaşam tarzlarına giren hemen her şeyde farklılık göstereceklerdir. Bu farklılıklar o kadar çok ve çeşitli olacaktır ki, onların tümünün aynı türün üyeleri olmadığı konusunda ikna olmaya –eğer aksi yönde uyarılmazsanız – meyilli olabilirsiniz.

Her halükarda, insan söz konusu olduğunda aynı türe üyeliğin diğer hayvan türleri söz konusu olduğunda bulduğunuz baskın davranışsal benzerliği taşımadığına ikna olmanız kolaydır. Aksine, bir insan ırkıyla diğeri arasındaki, bir ırksal çeşitlilikle diğeri arasındaki, bir etnik grupla diğeri arasındaki, bir ulusla diğeri arasındaki davranışsal farklılıkların baskın olduğu görülecektir.

Diğer hayvan türlerine atfedilebilecek belirli sabit bir doğa anlamında bir insan doğası olmadığı sonucuna sizi sevk edebilecek olan da budur. Bu sonuca kendi başınıza ulaşmamış olsanız bile, bunun nasıl akla yatkın bir sonuç olduğunu kavrayabilirsiniz.

Diğer pek çok hayvan türünün aksine insan türünün üyelerinin kendilerini diğerlerinden farklılaştıran alt gruplar şeklinde bir araya geldiği görülür. Her alt grup kendine özgü bir niteliğe sahiptir. Bir alt grubu diğerinden ayıran farklılıklar o kadar çok ve o kadar derindir ki, bu farklılıklar –eğer varsa– kalan niteliklerin herkes için ortak bir insan doğası olarak sayılabileceğini öne sürmemize meydan okur.

Sonuçta, insan doğasının reddinin, diğer hayvan türlerinin üyeleri arasında geçerli olan baskın davranışsal benzerlik ile insan türünün alt grupları arasında egemen olan baskın davranışsal farklılık arasındaki çarpıcı karşıtlığa dayandığı anlaşılıyor.

Tek yönlü bakılırsa, insan doğasının reddi doğrudur. İnsan türünün üyeleri öteki hayvan türlerinin sahip olduğu anlamda kendine özgü ya da ortak bir doğaya sahip değildir. Sırası gelmişken bu, insan ve öteki hayvanlar arasında en dikkat çekici farklardan biridir. Bu, insanın diğer hayvanlardan derece olarak değil, tür olarak farklı olduğu sonucunu destekleme eğilimi gösteren bir farktır. Ne var ki, insan türünün üyelerinin diğer hayvan türlerinin üyeleriyle aynı anlamda özgün ya da ortak bir doğaya sahip olmadığını kabul etmek, insan türünün üyelerinin *herhangi bir özgün doğaya sahip olmadığını* kabul etmek anlamına gelmez.

Bir alternatif açık kalıyor. İnsan türünün tüm üyeleri oldukça farklı bir anlamda aynı doğaya sahiptir demek istiyorum.

O halde türün tüm üyeleri için ortak olan özgün bir doğa, bir insan doğası hangi anlamda vardır? Yanıt tek bir kelimeyle verilebilir: Olanaklar. İnsan doğası, insan türünün tüm üyeleri için ortak, türe özgü-özellikler olan *olanaklardan* oluşur.

Birbirinden geniş bir çeşitlilikle farklı olan birçok şeyi gerçekleştirebilme kabiliyetini taşıması, olanağın özüdür. Bu sayede, örneğin, insanın sözdizimsel konuşma olanağı binlerce farklı lisanla gerçekleşir. Bu olanağa sahip olduğu içindir ki, her biri kendi lisanına sahip olan herhangi bir insan alt grubunda doğan bir insan yavrusu o alt grubun lisanını konuşmayı öğrenir. Tüm lisanlar arasındaki farklılıklar her doğan insan yavrusunda var olan herhangi bir lisanı öğrenme ve konuşma olanağıyla karşılaştırıldığında yüzeysel kalır.

Yukarıda bir insan olanağına ilişkin dile getirilen husus insanın ortak, kendine özgü tüm öteki özellikleri için de geçerlidir. Bu özelliklerin her biri, aynı olanağın çok çeşitli tarzlarda gerçekleştirilebiliyor olmasının sonucu olarak ortaya çıkan insan alt grupları arasındaki tüm farklılıkların da nedenidir. Bunu kabul etmek bir insan alt grubunu diğerinden ayıran farklılıkların –aynı türün üyeleri, aynı özgün doğaya sahip olan tüm insanları birleştiren aynılıklarla karşılaştırıldığında– yüzeyselliğini kabul etmekle aynıdır.

Diğer hayvan türlerinde türün üyelerini birleştiren ve ortak doğalarını oluşturan aynılıklar olanaklar değil, daha çok, oldukça muayyen –anatomik ve fizyolojik olduğu kadar, davranışsal da olan– niteliklerdir. Bu, öteki türlerin incelenmesinden kaynaklanan izlenimi –kendi üyeleri arasındaki baskın benzerlik izlenimini– açıklar.

İnsan türüne dönersek, alt gruplar arasındaki baskın farklılıklara ilişkin karşıtlık izlenimi de bu şekilde açıklanabilir. Bu izlenimin açıklaması –davranışsal niteliklerle ilgili olduğu kadarıyla– tüm alt grupların paylaştığı türe özgü olanakları barındıran ortak doğa olgusunda yatar. Bu olanaklar, –insan hakkında küresel bir inceleme yaptığımızda karşılaştığımız gibi– insan alt grupları tarafından farklı yollarla gerçekleştirilir.

Kültür antropologlarının, sosyologların ve diğer davranış bilimcilerin bir insan doğasının olduğunu inkâr etmekle düştükleri hatanın temelinde insan türü söz konusu olduğunda özgün doğanın, öteki hayvan türleri söz konusu olduğunda geçerli olan özgün doğadan kökten bir şekilde farklı olduğunu kavramadaki başarısızlıkları yatar.

İnsan türünün aynılığını, ortak anatomik ve fizyolojik özelliklere ilaveten ortak psikolojik ve davranışsal insan olanaklarında saptadıktan sonra, şimdi de insan türüyle diğer hayvan türleri arasındaki farklılıkları ele alalım.

Bizim öteki insan olmayan-hayvanlardan pek çok açıdan farklı olduğumuz konusunda kimse şüphe duymaz. Ne var ki, bu farklılıklar arasında *bazıları* türsel midir yoksa *tümü* sadece derece farkı mıdır? Derece farklılıklarının hepsi az ya da çok aynı nitelik ya da özellikle ilgili farklılıklardır. Örneğin, tüm hayvanlar farklı derecede –örneğin insanlar hayvanlardan daha yavaş– yetişkin hale gelir. Bu bir derece farkıdır. Eğer iki şeyden biri, diğerrinin tamamen yoksun olduğu bir özelliğe sahipse, aralarında derece farkı değil tür farkı vardır: Bu, *sahip olunanlar* ile *yoksun olunanlar* arasındaki farktır. Örneğin, omurga sahibi olma ile olmama hayvanlar arasındaki türsel bir farktır.

1967 yılında yazdığım *The Difference of Man and Difference It Makes* ile henüz tamamladığım *Intellect: Mind Over Matter* adlı kitabımda insanın insan-olmayan hayvanlardan mental ve davranışsal olarak türsel anlamda farklı olduğunu şüpheye yer bırakmayacak şekilde gösterdiğimi düşünüyorum. İnsanlar ve insan-olmayan hayvanlar arasındaki tüm farklılıklar sadece derece farklılıkları değildir.

Burada türsel farklılıkların hepsine değil, sadece en önemli ve aşikâr olanlarına değineceğim.

Akil yürütme yetisi (intellect) –sadece insanların sahip olduğu– *benzersiz bir insan özelliğidir*. Diğer hayvanlar duyuşsal zekâyâ ya da algısal kavrayışa sahip olabilir ancak onlar akıl yürütme yetisine sahip değildirler. Hiç kimse, kediler ve köpeklerin, atların, domuzların, yunusların ve şempanzelerin entelektüel bir yaşam sürdürdüğünü söyleyemez. Aynı şekilde kimse insan-olmayan hayvanların –tıpkı bazı insanların kesinlikle olduğu gibi– anti-entelektüel olduğunu da söyleyemez. Diğer hayvanlar çeşitli derecelerde kavrayışa sahiptir. Fakat onlar asla akıl yürütme yetisine sahip değildir.

Kişi neyi seçerse seçsin daima başka türüsünü seçebilmeyi içeren özgür isteme ve özgür tercih, –*akıl yürütme yetisine sahip olmayan hayvanlarda bulunmayan– entelektüel bir yetidir*. Hayvanların bazı davranışları, öğrenilebilen ve dolayısıyla içsel ya da içgüdüsel olmaktan çok kazanılan davranışlardır. Fakat bu davranışlar içgüdü ya da öğrenme tarafından belirlenirler. Bunlar gönüllü ya da özgür olarak isteniyor olmaktan ziyade belirlenmiştir.

Bir kişi, akıl yürütme yetisi ve özgür isteme sahibi canlı bir varlıktır. Bu kişi kavramı hem hukuki hem de teolojik kişi kavramıdır. Akıl yürütmeden ve özgür istemeden tamamen yoksun olan canlı ya da cansız tüm öteki varlıklar kişi değil, şeylerdir.

Sadece kişiler doğal ve vazgeçilmez haklara sahiptir. Bunları insan hakları olarak adlandırıyoruz. Bu haklarla kıyaslanabilecek bir hayvan hakları yoktur. İnsanlar ahlaksal olarak –tümüne değilse de– bazı hayvanlara insanca davranmaya zorlanabilirler. Ama kimse saldırıya geçmek üzere olan sarmal haldeki bir çingiraklı yılanı ya da kaplana insanca davranmak zorunda bırakılmaz.

İnsan olan ve olmayan hayvanlar arasındaki bu temel türsel farklılıklara ek olarak şu türsel davranış farklılıkları vardır:

Öteki hayvanlar tamamen anı yaşar. *Sadece insan bireyleri şimdi ile hatırlanan geçmiş ve düşünülebilen gelecek arasında zaman bağlantısı kurabilir*. Yalnızca insan, tarihsel

bir geleneğe ve tarihsel bir gelişime sahip tarihsel bir hayvandır. Diğer türlerde birbirini izleyen nesillerin yaşamı genetik değişimler olmadığı müddetçe aynı kalır. İnsan yaşamı bir nesilden diğerine kültürel yeniliklerin aktarımı, biriken kültürel değişimlerin katılımı ve kurumsal yenileştirmelerle değişir. Böylesi yenileştirmeler ve değişimler diğer türlerin hiçbirinde bulunamaz.

Öteki hayvanlar kovanlar, yuvalar, barajlar gibi şeyler yaparlar ve kuşların durumunda olduğu gibi şarkı söylerler. Hatta bazı hayvanlar bunları yaparken kendi uzuvlarına ek olarak ilkel aletler de kullanabilirler.

Fakat sadece insan –başka türlü üretilmeyen– ürünler üretmek amacıyla el aleti olmayan makineler yapar. İnsan tek imal eden hayvandır demek yeterli değildir. Biz buna insan tek makine-imal eden hayvandır tabirini eklemeliyiz. Bir makineyi tasarlamayı ve yapmayı içeren düşünce türü –el aletlerinin kullanım tarzında olmayan– bir aklın varlığının belirtisidir.

İnsanın yaptığı bir diğer şey, daha ileri bir amaca hizmet etmeyen ve haz ya da keyif için yapıldığından yararlı olmaktan ziyade güzel olarak adlandırdığımız sanat çalışmalarınıdır. İnsanın sanatsal faaliyeti kuşların yaptığı şarkılarla kıyaslanabilir mi? Hayır, çünkü kuşların yaptığı şarkılar biyolojik bir amaca hizmet etmeye ve basitçe keyif için yapılırsa bile, belli bir kuş türü tarafından yapılan şarkılar o türün tüm üyeleri için ve o türün her nesli için aynıdır. Oysa Cro-Magnon mağaralarının duvarlarındaki çizimler ve resimlerden bugüne kadar insanın sanat çalışmalarındaki olağanüstü çeşitlilik onun sanat yeteneğinin içgüdüsel olmadığını ve dolayısıyla bir nesilden diğerine türün tüm üyeleri için aynı olmadığını gösterir.

Gördüğümüz gibi, şu ana kadar ele alınan tüm türsel farklılıklar insanın ayrıcalıklı bir akıl yürütme, kavramsal düşünce ve özgür tercih yetisine atıf yapmaksızın açıklanamaz. Eğer hala aklınızda insanın türsel farklılığına ilişkin herhangi bir şüphe kaldıysa, sizi tartışılmaz bulacağımızı düşündüğüm aşağıdaki ayırt edici, eşsiz insan etkinlikleriyle ikna etmeyi denememe müsaade edin.

Sadece insanlar sanatçı, bilim adamı, tarihçi, filozof, rahip, öğretmen, hukukçu, fizikçi, mühendis, hesap uzmanı, mucit, tüccar, bankacı, devlet adamı olmak için kendi aklını kullanır.

Sadece insanlar arasında etik olarak davrananlar ile dolandırıcılar, alçaklar, zalimler ve suçlular arasında bir ayırım yapılır.

Sadece insanlar arasında akıl sağlığı yerinde olanlar ile akıl hastalığı olanlar veya herhangi bir tür zihinsel engele sahip olanlar arasında bir ayırım vardır.

Sadece insan yaşamı alanında okullar, kütüphaneler, hastaneler, kiliseler, tapınaklar, fabrikalar, tiyatrolar, müzeler, hapisaneler, mezarlıklar ve benzeri kurumlar vardır.

Umuyorum ki, şimdi insan ile insan olmayanlar arasında sadece bir derece farkı değil, türsel bir fark olduğu konusunda ikna oldunuz. Ama hala bunun nasıl bir fark yaratacağını –uygulamada ne fark yaratacağını– sorabilirsiniz. Bu soruya insan şahsiyetinin anlamına

dikkatinizi çekerek zaten kısmen yanıt verdim: Şeyler değil sadece insan kişileri onur ve değere, haklara ve ahlaksal yükümlülüklerle sahiptir.

Ayrıca, bu türsel farklılığın henüz bahsetmediğim daha ileri bir sonucu daha vardır. Bağımsızlık Bildirgesi, tüm insanların doğası gereği eşit olduğunu ve aynı doğal ve vazgeçilmez haklarla eşit olarak donanmış olduğunu öne sürer. Aslında hepimiz birbirleriyle karşılaştırabileceğimiz iki bireyin pek çok açıdan eşit olmadığını biliyoruz. Peki, tüm insanların –istisnasız tüm insanların– sahip olduğu eşitliği ve sahip oldukları sayısız bireysel eşitsizlikleri nasıl anlamalıyız?

Eşitlik ve eşitsizlikle neyi kastediyoruz? Çoğu insanın bu soruya yanıt veremediğini görüyorum. Ancak bu sorunun yanıtı kısa ve basittir. Eğer iki şeyden biri belli *bir* açıdan diğerinden daha fazla ne de daha az ise, bu iki şey eşittir. Eğer iki şeyden biri belli *bir* açıdan diğerinden daha fazla ya da daha az ise, eşit değildir.

Tüm insanların –hiçbir istisna olmaksızın tümünün– eşit olduğu *tek bir* husus vardır; insan türünün üyeleri olmaları. Bir insan diğerinden ne daha az ne de daha fazla insandır. Hepsisi türe-özgü ortak özelliklere –kendi doğasını oluşturan için olanaklara– sahiptir.

Ancak bireyler bu ortak insan özelliklerine sahip olma derecesi bakımından birbirlerinden farklı olabilirler ve bu farklılıklarla ilgili olarak pek çok açıdan eşitsiz olabilirler. Bu derece bakımından bireysel farklılıklar ya kendilerinin farklı için yeteneklerinden ya da farklı bireysel becerilerinden kaynaklanıyor olabilir. Böyle anlaşıldığında, yalnızca bir açıdan tüm insanlar eşittir ifadesi ile tüm insanlar pek çok açıdan eşit değildir ifadesi arasında bir çelişki yoktur.

Son olarak, insanın tüm insan-olmayan hayvanlardan tür bakımından farklılığının bir diğer sonucu daha vardır. İnsan ve bazı insan-olmayan hayvanlar topluluk halinde yaşarlar ve birbirleriyle birlik halinde olmaya doğal olarak yönelirler. Fakat insan tek sosyal hayvan olmasa da, tek siyasal hayvandır. İnsanlar akıl ve özgür isteme sahibi olduklarından içinde yaşadıkları toplumları –domestik, kabilesel ve siyasal birlikleri– gönüllü olarak oluştururlar. Tüm hayvan toplulukları içgüdüsel olarak belirlenmiştir ve bu nedenle türden türe farklılık gösteren fakat aynı tür içinde her yerde aynı olan bütünüyle doğal toplumdur. Sadece insan toplumlari hem doğal –doğal ihtiyaçları nedeniyle doğal, içgüdüsel belirlenimleri nedeniyle değil– hem de konvansiyoneldir. Doğal ihtiyaçları tarafından güdülenen insan toplumlari akıl ve özgür istemeye konvansiyonel olarak kurulur ve bu sebeple aynı tür içinde farklı zaman ve yerlerde farklılık gösterirler.

İnsan yaşamında eğitimin rolü nedir?

Edindiğimiz bütün bilgiler, geliştirdiğimiz tüm kavrayışlar, öğrendiğimiz her şey eğitimin bir ürünüdür. Doğduğumuzda bunların hiçbirine sahip değiliz. Şekillendirdiğimiz tüm alışkanlıklar, işleyip geliştirdiğimiz tüm beğeniler, biriktirdiğimiz tüm davranış tarzları eğitimin ürünüdür. Biz sadece büyüme sürecinde yaptıklarımızla alışkanlık haline getirdiğimiz olanaklar ya da yetilerle doğarız. Bu davranış alışkanlıklarının hepsi değilse de çoğu, içinde yetiştiğimiz evin, ailenin, kabilenin ya da toplumun etkisi altında kazanılır. Bazıları bireysel olarak seçilen davranışların sonuçlarıdır.

İnsan Yaşamında Eğitimin Rolü

İnsanın gelişiminde eğitimin doğaya kattığı hepimiz için o kadar açık olmalıdır ki, insan doğasını ona eğitimle katılan tüm diğer şeylerden ayırt etmedeki başarısızlıktan kaynaklanan ciddi bir hata yapmayalım. Bu önemli hata son dört bin yıl boyunca tekrar tekrar yapıldı. Aynı hatanın, yirminci yüzyılda, kendi başına bir insan doğasının varlığını –farklı şekilde eğitilmiş insan gruplarında buldukları çoğulculuk nedeniyle– inkâr eden sosyologlar ve varoluşçular tarafından yapıldığını görüyoruz. Eğitimsel nedenlerden kaynaklanan eşitsizliklerin eşit olmayan doğal yeteneklerin bir sonucuymuş gibi görülmesi aynı derecede ciddi bir hatadır.

Bu hususu açık kılmak adına insan doğası ile tüm diğer hayvan türlerinin doğası arasındaki farkı bir kere daha tekrar etmeme müsaade edin. Diğer hayvan türlerinde türün tüm üyeleri için müşterek olan özgün doğa çoğunlukla tümüyle muayyen nitelikler ya da özelliklerle oluşturulur. İnsan türü söz konusu olduğunda ise, özgün doğa belirlenebilir nitelikler ya da özellikler tarafından oluşturulur. Bir içkin olanak bütünüyle belirlenmiş değil, belirlenebilir bir şeydir ve çok çeşitli şekillerde belirlenebilir.

İnsan, büyük ölçüde, kendi kendini-oluşturan bir varlıktır. Bir dizi olanağa sahip olarak doğan insan, kendisini, şekillendirdiği alışkanlıklarla bu olanaklarını nasıl geliştireceğini özgürce seçerek olacağı şey yapar. Çeşitli insan alt grupları bu nedenle ortaya çıkar. Bu alt gruplar, bir defa var olduktan sonra kendi grupları içinde doğan insanların –bir gruptan diğerine çeşitlilik gösteren– kazanılmış niteliklerinin gelişme tarzını etkiler. Bu kazanılmış nitelikler, özellikle de davranışsal olanları, kültürlenmenin (acculturation) ya da daha genel olarak, şu ya da bu alt grupta doğan insanların farklı şekilde eğitilmiş olmalarının sonuçlarıdır.

Hiçbir hayvan yukarıda işaret edilen anlamda kendi kendini-oluşturan bir varlık değildir. Aksine, diğer hayvanlar muayyen doğalara; büyürken çok farklı gelişmelere imkân tanımayacak tarzda genetik olarak belirlenmiş doğalara sahiptir. İnsan doğası da genetik olarak belirlenmiştir. Fakat bu genetik belirlenmişlik, davranışsal olarak, farklı şekillerde belirlenebilen içkin olanakları barındırdığından insanlar olgunlaşırken birbirlerinden dikkate değer bir şekilde farklılaşırlar. Başlangıçta neden kaynaklanmış olurlarsa olsunlar, bu farklılıkların çoğu, doğal farklılıklarla oluşan kültürlenmedeki çeşitlikler yüzündendir. Doğayı eğitimle karıştırmak ilk düzen felsefi bir hatadır. İnsan doğasının reddinin temelinde de bu felsefi hata yatar.

Yukarıda değinilen bu felsefi hatanın düzeltilmesi, söz konusu hata çıkarılmaması gereken sonuçlara yol açtığından büyük önem taşır. Bu hatanın yol açtığı ve üstesinden gelinmesi gereken sonuçlardan en önemlisi, bir insan alt grubunun diğerinden doğası gereği aşağı olduğu şeklindeki –ırkçı, cinsiyetçi, seçkin ve hatta etnik– sürekli önyargılardır. İnsan grupları arasında aşağı olma durumu mevcut olabilir ama bu, doğa nedeniyle değil, eğitim nedeniyle.

Yüzyıllar boyunca nüfusun kadın olan yarısı erkek olan öteki yarısından aşağı olarak eğitildi, büyütüldü ve öyle muamele gördü. Bu eğitim onları yetişkin hale geldiklerinde de görünüşte aşağı kıldı. Bu, erkeklerden aşağı olma durumunu gördükleri eğitimin düşüklüğüne bağlamak bu durumun hemen nasıl giderilebileceğini de gösterebilirdi. Oysa

bu aşağı olma durumu, hatalı bir şekilde kadınların doğasına atfedildiğinden düzeltilemez bir nitelik olarak kabul edildi.

Erkekler ve kadınlar arasındaki eşitsizliğe ilişkin cinsiyetçi önyargılar hakkında söylediklerim insanlar arasında hala var olan tüm ırkçı ve etnik önyargılar için de geçerlidir. Bütün bu açık eşitsizlikler eğitimseldir. Hiçbiri bir insan alt grubu ile diğeri arasında var olan doğal bir eşitsizlik değildir. Bu yüzyıldan önceki yüzyıllarda varlıklı sınıflar tarafından savunulan işçi sınıfının aşağılığına ilişkin seçkinçi görüş de benzer şekilde –okula gidmeden erken yaşta ve sık sık günde on dört saat ve haftada yedi gün çalışmak zorunda kalan– işçilerin eğitimindeki ciddi eksikliklere dayanır.

Thomas Jefferson tüm insanların eşit yaratıldığını (ya da eğer dilerseniz doğası gereği eşit olduklarını) ilan ederken haklıydı. Öte yandan insanlar, bireysel farklılıklar nedeniyle, herkes için ortak olan türe-özgü olanaklara sahip olma derecelerindeki farklılık bakımından eşit değildirler. Aslında tümüyle eğitimden kaynaklanan insan alt grupları arasındaki eşitsizlikler doğal eşitsizlikler kabul edildiği zaman bu hatanın üstesinden sosyal adalet adına gelinmeli ve kökü kazanmalıdır.

Doğa ile eğitimin karıştırılmasına ilişkin bu hatanın düzeltilmesi pek çok kişi tarafından rahatsız edici bulunabilecek kimi sonuçlara yol açar. Bir insan alt grubunu diğerinden ayıran tüm kültürel ve eğitimsel farklılıklar, insan türünün üyelerini birleştiren ortak insan doğasının altında yatanla kıyaslandığında yüzeysel kalır.

Benzerliklerimizin farklılıklarımızdan daha önemli olmasına rağmen bizi birleştiren benzerliklerden ziyade bizi ayıran farklılıkları vurgulama yönünde kökleşmiş bir eğilime sahibiz. İnsan aklının her yerde aynı olduğuna inanmak zor geliyor, çünkü –ne kadar çarpıcı olsa da– Batı insanının aklı ile çeşitli Doğu kültürlerinde eğitilmiş insanın aklı arasındaki tüm farklılıkların son tahlilde yüzeysel olduğunu –bütünüyle farklı eğitimlerin neticesi olduğunu– kavramakta başarısız oluyoruz.

Eğer giderek bir dünya kültürel toplumu var olacaksa, bu toplum insan yaşamında –mutfak, giyim, adetler, gelenekler gibi– ilineksel olan tüm konularla ilgili kültürel çoğulculuğunu ya da çeşitliliğini sürdürecektir. Bu ilineksel konular kendi üyelerini yetiştirme tarzlarındaki farklılık nedeniyle bir insan alt grubundan diğerine farklılık gösterir. Bu gerçekleştiğinde bizler sonunda –bir Batı aklı, bir Doğu aklı bir Afrikalı aklı ya da bir uygar akıl ve bir ilkel akıl olduğuna ilişkin– bu eğitimsel yanılmanın üstesinden gelmiş olacağız. Sadece tek bir insan aklı vardır ve o tüm insanlarda bir ve aynıdır.

İnsanın ve insan aklının birliği –eğitimdeki farklılıklardan ve bunun sonuçlarından kaynaklanan– tüm farklılıkların; çeşitli insanlar arasındaki farklılıkların altında yatar.

Dolayısıyla, tüm insanların ait olduğu tek bir kültürel toplumun –tek bir küresel kültürel toplumun– oluşturulması, dünya üzerindeki insan yaşamının nihai bir arzusu olması gerekmez mi?

Kültürel Birlik ve Kültürel Çoğulculuk

Bunun neden nihai bir arzu olması gerektiği sorulabilir?

Benim bu soruya cevabım iki yönlüdür. İlk olarak, dünya devleti sadece dünya barışı için değil, aynı zamanda –ve bugün daha acil bir şekilde– insan için yaşanabilir bir yer olarak gezegeni korumak adına zorunludur. 1943 yılında dünya devletinin kalıcı bir dünya barışı için vazgeçilmez olduğunu savunan bir kitap kaleme almış ve dünya devletinin yaklaşık 500 yıl içinde gerçekleşeceği öngörüsünde bulunmuştum. 1945’i izleyen yıllarda, ilk atom bombasıyla Hiroşima’nın yok edilmesinin ardından dünya devletinin kurulmasına ilişkin öngörümü –nükleer bir holocaust’un bu gezegenin büyük bir kısmındaki yaşamı ortadan kaldıracak endişesiyle– iki yüz yıl olarak değiştirdim. Yüzyılın sonlarına yaklaştığımız ve nükleer bir soykırım tehdidinin giderek ortadan kalkmaya başladığı bu günlerde, daha başka ve daha ciddi bir tehdit –gerçekleştiğinde dönüşü olmayacak bir tarzda tüm gezegende insan hayatının sürmesini olanaksız kılacak bir iklimsel ve çevresel değişim beklentisi– belirlemeye başladı.

Çevresel bozulmanın, çevreyi kirleten bütün insan etkinliklerinin dünya çapında-zorlayıcı bir denetimi olmaksızın dönüşü olmayan ölümcül bir noktaya kadar ilerleyeceği açıktır. İnsan etkinliklerinin dünya çapında denetimini uygulayabilmek için dünya devleti zorunludur. Bu sorunların çözümünde ne Birleşmiş Milletler ne de dünyanın sahipsiz doğal kaynakları yeterli olabilir.

Bu ikinci sebebe yol açar: Dünya toplumu olmaksızın dünya devleti olanaksızdır. Fakat dünya toplumunun varlığı belli bir derecede kültürel birliği –medeniyet birliğini– gerekli kılar. Dolayısıyla, çözülmesi gereken sorun şöyle ifade edilebilir: Bir dünya devletinin temeli olarak dünya toplumu için gerekli olan kültürel birliğin türü ve derecesi nedir? Kültürel çeşitlilik ya da çoğulculuk ne derecede sürmelidir? Bu çeşitliliğin ne kadarı uygun ve tahammül edilebilir olacaktır? İnsan türünün ve insan aklının birliğiyle çelişmediği için tahammül edilmesi gereken kültürel çeşitlilik ve çoğulculukla ilgili konuların belirlenmesinde neyin dayanak olacağı yanında, dünya çapında kültürel birlik beklentisi için makul olanla ilgili konuların belirlenmesinde dayanak alınacak şey ne olacaktır?

İfade edildiği şekliyle sorunun çözümünün anahtarı, –hakikat alanına uygun şekilde giren tüm konularla ilgili hakikatin peşinde olmaya adanmışlığımızın bize yüklediği ahlaki yükümlülüklerle birlikte– hakikat alanına giren konularla beğeni alanına giren konular arasındaki temel bir farkta bulunur. Bizler ayrıca hakikatin peşinde oluşumuzu düzenleyen bir ilkeyi, yani hakikat alanının birlik içinde olduğu ve ayrı çoğulluklara ve bağdaşmaz alanlara bölünmezliği ilkesini de hesaba katmalıyız.

Hakikat konularıyla beğeni konuları arasındaki farkı açıklamak için bazı örnekler vermeme izin verin. Kimileri açıkça hakikat alanına, kimileri de beğeni alanına giren bir konular yelpazesi vardır. Yelpazenin aşırı uçlarındaki açık durumlarla başlayalım. Bir uçta, açık bir biçimde hakikat alanına giren matematik ve onunla ilgili sağın (exact) bilimler, özellikle de deneysel bilimler yer alır. Bu disiplinleri hakikat alanına yerleştirmek matematikçilerin ya da deneysel bilimcilerin kendi alanlarındaki her konu hakkında tam bir uzlaşma içinde oldukları anlamına gelmez. Bu, matematikçilerin ve deneysel bilimcilerin hemfikir olmadıkları zaman kendi aralarındaki anlaşmazlıkları rasyonel süreçlerle çözebileceklerini

bekleyebileceğimiz anlamına gelir. Hakikat alanına uygun şekilde giren herhangi bir konu hakkındaki çözümsüz anlaşmazlık entelektüel bir skandal yaratır. Bizim böylesi çözülemez anlaşmazlıkları bir skandal olarak görmemiz ve kabul edilemez bulmamızın nedeni, sadece, matematikçilerin ve deneysel bilimcilerin kendi aralarındaki anlaşmazlıkları – bunlar her ne ise– çözebilecekleri beklentimiz değildir. Bunun nedeni, aynı zamanda, matematikçilerin ve deneysel bilimcilerin bu anlaşmazlıkları en sonunda çözene kadar çabalarına ara vermemelerinin onların yükümlülüğü olduğunu düşünmemizdir.

Karşıt uçta ise, açıkta beğeni alanına giren mutfak kültürü, toplumsal adetler, giyinme ya da dans stilleri gibi konular yer alır. Biz, insanlardan ne beğeni alanındaki farklılıkları çözmelerini ne de bu konuda tekbiçimliliğe ulaşma arayışında olmalarını bekleriz. Aksine, biz mutfak kültürüyle ya da toplumsal adetler setiyle veya giyim tarzlarıyla ilgili her uyum empoze etme çabasını çok çirkin addederiz. Burada bir stil yerine diğerini benimseme tamamen nesnel düşünceler tarafından zorunlu kılınan aklın bir edimi değil, bir özgür tercih edimidir.

Bir yanda hakikat konularının diğer yanda beğeni konularının olduğu bu iki uç arasında felsefe ve din, şüphesiz ki, zor bir orta noktayı temsil eder. Günümüzde, din ve felsefeyi hakikat alanından ziyade beğeni alanına yerleştirme eğilimi –en azından akademik çevrelerde– yaygın olan eğilimdir. Aşağıda, karşıt görüşü, yani felsefenin beğeni değil, hakikat alanına ait olduğunu savunacağım. Dinin, hakikat konularını beğeni konularından ayıran çizginin hangi tarafına yerleştirilmesi gerektiğine ilişkin zor soruna dair yorumumu ise, daha sonraya saklıyorum.

Şimdi kültürel birlik ve kültürel çoğulculuk sorununa ilişkin şu ana kadar ele alınan hususların sonucuna dönüyorum. İlk önce iki şey açık olmalıdır. Matematiğin yanında sağın ve deneysel bilimlerle ilgili olarak dünya çapında kültürel birliğe ilişkin bir sorun söz konusu değildir. Bu alanlarda yüksek derecede bir kültür ötesi uzlaşıya zaten ulaştık ve biz bu uzlaşının sürmesini ve tamlığa yaklaşmasını beklemeliyiz. Aynı şekilde –gene bugün kültür ötesi olan ve dünya çapında benimsenen– teknolojinin ilkelerine ilişkin dünya çapında bir kültürel birlik sorunu yoktur. Bu ilkelerle ilgili birlik, neticede, matematik ve sağın bilimlerde sağlanan uzlaşının genişlemesinden başka bir şey değildir.

Dinin statüsüne ilişkin zorlu soruyu şimdilik erteleyerek diyebiliriz ki, bir dünya toplumu var olduğunda bile, beğeni konusu olan diğer tüm konularda kültürel çeşitlilik ve çoğulculuğu hem beklemeli hem de ona tahammül etmeliyiz.

Ne kadar farklı kısımları olursa olsun ve bu kısımlarca ulaşılabilecek hakikatin yöntemleri ne kadar farklı olursa olsun bir hakikat bütünü (whole) vardır. Hakikat alanının bu yadsınamaz birliği, sadece –iki pozisyon, kanaat ya da inanç kümesinin birbiriyle çelişmesi durumunda her ikisinin birden doğru olamayacağına ilişkin– çelişmezlik ilkesinin bir kapsamı ama çok önemli bir kapsamıdır. Bu farklı kısımlardaki hakikate çok farklı yöntemlerle ulaşılabilir: Araştırmacı ve deneysel, araştırmacı olmayan ve deneysel olmayan, sezgisel, mistik ve hatta kutsal inayetin kabulüyle.

Batı medeniyetinin ya da kültürünün sınırları içinde kalarak denebilir ki, hakikatin birliği ilkesi, bir hakikat bütününe çeşitli kısımlarınca ulaşılabilecek sonucun birbirine tutarlı olarak uymasını gerekli kılar. Daha önce de gördüğümüz gibi, hakikatin bir kısmı ile diğer bir kısmı arasında uzlaştırılmaz çelişkiler olamaz. Felsefede ve dinde doğru olarak kabul edilen bilimde doğru olarak kabul edilenle çatışmamalıdır.

Öğretisel mutabakata –tamamen değilse de–, büyük ölçüde sadece matematik ve deneysel bilim alanında ulaşıldığından, bu alanlarda belirli zamanlarda üzerinde hemfikir olunan hakikatler felsefede ortaya konan hakikat iddialarını sınırlar. Diğer bir deyişle, belli bir felsefi görüş eğer belirli bir zamanda o zamanın üzerinde uzlaşılan bilimsel hakikatleriyle çatışıyorsa, söz konusu görüşün yanlış olduğuna hükmedilip reddedilmesi gerekir.

Batı geleneği içinde işlevsel olan aynı koşul bu nedenle Batı medeniyetinin ötesine geçtiğimizde de işlevsel olmalı ve Batının felsefelerini olduğu kadar Uzak Doğunun felsefelerini de dikkate almalıdır. Nasıl ki, batı geleneği içerisinde belirli bir zamanda üzerinde uzlaşılan matematiğin ve bilimin hakikatleri Batının dini inançlarının ve felsefi görüşlerinin benimsenmesi ya da reddedilmesinde ölçüt olarak kullanılmışsa, aynı şekilde bu hakikatler Uzak Doğunun dini inançları ve felsefi görüşlerinin benimsenmesi ya da reddedilmesinde de ölçüt olarak kullanılmalıdır. Belirli bir zamanda üzerinde uzlaşılan matematik ve bilimin hakikatleriyle çelişen ya da bağdaşmayan herhangi bir şeyin yanlış addedilip reddedilmesi ilkesi evrensel olarak –Batı kültürü için olduğu kadar Doğu kültürü için de– geçerlidir.

Bu sonuçtan kaçınmanın sadece iki yolu vardır. Birinci yol çelişmezlik ilkesini ve dolayısıyla da hakikatin birliğini ilkesini reddetmektir. Öteki yol ise, Doğu dinleri ve felsefelerini hiçbir şekilde bilişsel iddialarda bulunamayan dinler ya da felsefeler olarak kabul etmek ve bunları hakikat alanından ziyade beğeni alanında yer alan mutlak kültürüyle, giyimle, adet ve geleneklerle aynı kategoride değerlendirmektir.

Oysa eğer bazı Uzak Doğu kültürleri felsefeyi doğruluk (truth) ve yanlışlık (falsity) ölçütlerinin uygulandığı bir alan olarak görüyorsa ve eğer bu ölçütler felsefede, bilim ve matematikteki ölçütlerle aynı tarzda işlevselse, Uzak Doğu ve Batı arasında olduğu kadar bazı Uzak Doğu kültürleri arasında da diyalektik bir uzlaşma ölçütü –mevcut öğretisel anlaşmazlıkların çözümüne yönelik bir ilerleme sağlamak için yeterli bir ölçüt– oluşturmak mümkün olmalıdır.

Son olarak, iddiamın hassas noktasını oluşturan hususu tekrar etmeme müsaade edin. Bugün teknolojinin meyveleri evrensel olarak kullanılmaktadır. Bu durum –hakikate en fazla yaklaşılmasıyla ilgili bizim şimdiye kadar matematikte ve deneysel bilimde gerçekleştirdiğimiz– dünya çapında kültür-ötesi bir öğretisel uzlaşmanın evrensel kabulünü onaylar. Bu uzlaşma, mantığın kurallarına ilişkin bir uzlaşmayı ve insanların işbirliği içinde hakikatin peşinden gitmesine ve kendi anlaşmazlıklarının çözümüne olanak tanıyan bir diskuru barındırır. Bilimin ve matematiğin mantığı, bilim ve mantık gibi küreseldir; Batılı değil.

Felsefenin yöntemi bilim ve matematiğin yöntemiyle aynı olmayabilse de, felsefenin mantığının temel çerçevesi aynıdır. Bir çelişki, ister felsefede ister matematikte ister bilimde olsun çelişkidir. Kelimelerin kullanımındaki denetimsiz muğlâklık hem felsefede hem de matematik ve bilimde hatalı iddialara sebep olur.

Din sorunu felsefe sorunundan çok daha zordur. Eğer din bilgi içerdiği iddiasındaysa burada biz daha ileri bir sorunla karşı karşıya geliriz. Din, doğal bir bilgi dalı olarak felsefeden farksız mıdır? Yoksa din, kendini –inançları, empirik bulgular ve rasyonel iddialarca desteklenen sonuçlar olmayıp, imanın konusu olduğu için– felsefeden ve tüm öteki doğal bilgi dallarından oldukça ayrı bir dal olarak mı kabul eder? Dolayısıyla, ortaya çıkan sorun o kadar zordur ki, bu durum Dinlerin Çoğulluğu ve Hakikatin Birliği üzerine ayrı bir diskuru zorunlu kılar.